

fashion-блоггер, fashion-TV, sms и т.д. Ослабевают или вообще утрачивается соответствующая стилистическая дифференциация (высокий – низкий стиль) между нетранслетерированными лексемами и неологизмами: happy-end – хеппи-енд, фешен-тиви – fashion-TV, дивиди – DVD, сиди-ром – CD-ROM, дивиди-ром – DVD-ROM, сиди-эр – CD-R, дивиди-эрви – DVD-RW. Престижность иноязычных терминов доминирует над русскоязычными терминами, так как они обладают семантической точностью, соответствуют времени, конкретно происходящим событиям в жизни людей.

Таким образом, новомодные слова являются не только способом адаптации универсальных понятий, передающих компактно и точно новые реалии всех сторон жизни в определённый временной отрезок, но и так называемым «PR-ходом копирайтеров», речевым воздействием на сознание адресата посредством лексико-семантической неоднородности элементов, новизны структур с целью достижения прагматического эффекта.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Будагов Р.А. К проблеме устойчивых и подвижных элементов в лексике / Р.А.Будагов. – Изд-во АН СССР, ОЛЯ, 1951. – Т. X, Вып. 2. – 106 с.
2. Виноградов В.В. Из истории современной русской литературной лексики / В.В.Виноградов. – Изд-во АН СССР, ОЛЯ, 1950. – т. IX. – 377 с.
3. Винокур Г.О. О языке художественной литературы / Г.О. Винокур. – М.: Наука, 1991. – 356 с.
4. Гальперин А.И. Очерки по стилистике английского языка http://www.classes.ru/grammar/30.Ocherki_po_stilistike_angliyskogo_yazyka/html/unnamed_10.html [Электронный ресурс] / А.И. Гальперин.
5. Земская Е.А. Словообразование как деятельность / Е.А. Земская. – М.: Изд-во КомКнига, 2005. – 224 с.
6. Зирка В.В., Кожушко С.П. Новый лексикон рекламных заимствований / В.В. Зирка, С.П. Кожушко. – Д.: Изд-во ДУЭП, 2009. – 212 с.
7. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием / С.Г. Кара-Мурза. – М., 2000. – 290 с.
8. Карпетян А.Э. Заимствование терминов и понятий танца как разновидность деривации / Карпетян А.Э.// Научный журнал. – КубГАУ, 2007. – №31(7). – С. 78 – 86.
9. Намитокова Р.Ю. Авторские неологизмы: словообразовательный аспект / Р.Ю.Намитокова. – Ростов Н/Д: Изд-во Рост. ун-та, 1986. – 160 с.
10. Столярова Л.П., Пристайко Т.С., Попко Л.П. Базовый словарь лингвистических терминов / Л.П. Столярова, Т.С. Пристайко, Л.П. Попко. – Киев: Изд-во Гос. академии руковод. кадров культуры и искусств, 2003. – 192 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Хабарова – викладач Дніпропетровського університету економіки і права, здобувач кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Донецького національного університету ім. О.Гончара.

Наукові інтереси: лексичне наповнення текстів-анотацій до художніх творів.

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ НА ПОЗНАЧЕННЯ РОЗУМОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МОВІ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ В.К. ВИННИЧЕНКА

Наталія УСТЕНКО (Кіровоград, Україна)

У статті розглянуто фразеологічні одиниці (ФО) вербального типу на позначення мисленнєвих процесів, особливостей їх протікання у певних умовах; проаналізовано функціонування таких одиниць у мові художніх творів В. Винниченка

Phraseological units of verbal type denoting mental processes and peculiarities of their developing in certain circumstances are under consideration in this paper. Functioning of these units in V. Vynnychenko's prose is analysed.

Проблема художнього мовлення є однією з актуальних у сучасній мовознавчій науці. Посилення інтересу до проблем лінгвістики тексту зумовлює розгляд питань, пов'язаних із вивченням функцій різноманітних одиниць, серед них і фразеологічних. На окрему увагу заслуговують письменники, творчість яких значною мірою вплинула на подальший розвиток української мови. До таких належить і художня спадщина Володимира Винниченка. Фразеологія мови художніх творів письменника не була предметом окремого дослідження, хоча мовознавці звертали увагу на функціонування стійких словесних комплексів [1; 3].

Твори В. Винниченка вирізняють експериментаторство, несподівані зіткнення, розв'язки конфліктів, аналітичність, акцент на філософічність та модернізацію мислення особистості, що зумовило й добір мовних засобів, які дозволяли б найповніше втілити авторський задум, серед яких і широкий діапазон фразеологічних засобів мови. Високий ступінь узагальнення притаманний вербальним фразеологізмам на позначення процесів мислення, розумової

діяльності, адже процес пізнання передбачає здійснення особливих операцій аналізу, синтезу, абстракції, узагальнення, конкретизації [2: 79].

Серед фразеологізмів на позначення мисленневих процесів людини у мові художніх творів Володимира Винниченка виділяються одиниці, що характеризують розумову діяльність, власне думки як продукт мислення, особливості їх виникнення, протікання, навіть емоційний фон, пов'язаний саме із цим.

Творчість письменника позначалася новаторством саме у царині ідей, соціальних експериментів, зображенні нових людей, критичних і межових психічних ситуацій. Саме тому дуже важливим для митця передусім було відстеження найменших порухів людської думки, розуму у взаємодії із почуттями, у їхній діалектичній боротьбі. Фразеологічні одиниці на позначення розумової діяльності численні у мові художніх творів письменника і належать до беззаперечних одиниць-фаворитів.

Аналіз фразеологічних одиниць на позначення розумової діяльності у художніх творах дозволив виділити наступні семантичні ряди:

1. Думати, розмірковувати, здійснювати розумову діяльність: *не прийде в голову* – ніколи не подумается, не з'явиться в уяві що-небудь комусь [4: 691], *приходити (прийти) до голови* – 1. З'явитися, виникнути (про думки, здогади і т. ін.); 2. Задумати, надумати щось зробити (про плани, дії і т. ін.) [4: 692], *спадати (спастися) на думку* – хто-небудь починає думати про кого-, що-небудь, задумуватися над чимось [4: 845], *впастися в голову* – хто-небудь думає про щось, додумується до чогось [4: 146], *мати гадку* – думати про когось, щось [4: 471], *ворушити мозками* – думати, мислити [4: 403], *впадати в задуму* – хто-небудь думає про щось, додумується до чогось [4: 146], *зібратися з думками* – розмірковувати над чимось [4: 751]: „[Мабель] ...Ви ж не берете серйозно всякі сентиментальні, фантастичні дурниці, які мені *впадали в голову?*” (Нова заповідь); „*Антипович*...Ну, тільки ж я таку собі *гадку мав*: екстреність не велика, а вам лишні думки перед ніверсітетом. Як прийдуть з ніверсітету, думаю, тоді все по повній програмі й викладу” (Пригвождені); „Але наш капітан не вузький формаліст...він хоче, щоб салдати „*ворушили мозками*”, щоб „не звучали, як сороки”,...щоб „своїми словами „ могли переказати” (Боротьба); „Сосницький опирається ліктями на стіл і, не зводячи з мене очей, якийсь час сидить мовчки, немов *збираючись з думками*” (Записки Кирпатого Мефістофеля).

Беззаперечними фразеологізмами-фаворитами цього ряду наступні: *не прийде в голову* та *приходити (прийти) до голови* – понад 30 фразеовживань у творах різних жанрів: „*Антось*...От, справді, чудесна ідея! Як же мені це *в голову не прийшло*. Ого! Такий інститут устроїмо, держись тільки!...” (Молода кров); „– Та якого біса тобі *прийшла така думка в голову?* – Яким мовчав. Я думав, що він розсердився” (Історія Якимового будинку); „[Сосницький] А знаєш що? – раптом щось *приходить йому на думку*, і він навіть пляшку підносить догори. – Приїжджай з нею до нас у Конопате! Га?” (Записки Кирпатого Мефістофеля); „– Обижали...Кого? – ще таки не розумів інспектор, якому десь *і на думку не могло прийти*, що його слова мають якийсь зміст і що хтось може серйозно прийняти їх” (Боротьба). У мовленні персонажів виразне емоційне навантаження здивування, роздратування, зрідка інших стосовно певних думок, життєвих обставин, в авторському мовленні – відображення роботи думки або її відсутність у зовнішніх проявах (міміка, жести). А також *спадати (спастися) на думку* – понад 20 фразеовживань переважно у прямому або невластне прямому мовленні персонажів: „[Мері] Добре сказано! Слово чести, добре. А мені то самій *і не спадало на думку*...” (Рівновага); „Ніколи Максові за всі блага життя *не могло б спастися на думку*, що автором її є ота велична, честолюбива...суха дегенератка, нащадок німецьких монархів, наречена некоронованого самодержця, царя Німеччини...” (Сонячна машина) – діапазон емоцій-нашарувань досить широкий (від захвату до іронії).

Фразеологізми цього ряду відзначаються різноманітністю додаткових емотивних нашарувань, функціональною пластичністю, що зумовлює їх високу частотність у мові художніх творів В. Винниченка різних жанрів.

2. Постійно, невпинно думати: а) *думка крутиться* – хто-небудь постійно думає про когось, щось [4: 271], *думка свердлить мозок* – хто-небудь постійно думає про когось, щось

[4: 271], *думка сидить* – хто-небудь не перестає думати про щось [4: 271], *не виходить з голови* – хто-небудь постійно думає про когось, щось [4: 112], *лізти в голову (до голови)* – настирливо з'являтися у свідомості; ставати предметом думки [435], *в голову брати/взяти (забирати)* – невпинно думати [4: 50]: „*Мозок сверлить одна думка*: брехня, брехня, брехня, все брехня. Більш нічого думати не можу” (Рівновага); „*Мина Сем...* Ви бачили сами, як вона... У неї якась *думка сидить* і вона нічого не бачить і не чує. Вона ж так збожеволіє...” (Чорна Пантера і Білий Ведмідь); „Можна знайти радість! Ця фраза особливо *не виходила мені з голови*. Радість” (Дрібниця); „Ах, Шурка! Та з якої речі тобі ці безглузді думки *в голову лізуть!* Чому смерть?” (Рівновага); „І ця пика щось собі *взяла в голову* й безсоромно, пренахабно сміла говорити оттакі слова!...” (Босяк). Постійність, безперервність, зосередженість мисленнєвого процесу людини на певній проблемі увиразнюють і компоненти фразеологізмів (сидить, крутиться, лізе, не виходить, свердлить). Які саме це думки чи проблеми, розкриває ширший контекст; б) *застукало в мозку* – хто-небудь напружено, в тривозі думає над чимось [4: 271]; *ламати голову, сушити собі голову, клопотати собі голову (серце)* – напружено думати, роздумувати над чимось, шукаючи розв'язання якихось проблем [4: 871]: „...*в мозку* знову, як зачеплена пружина, *застукало*: ”Придивись, придивись, придивись”...” (Слово за тобою, Сталіне!); „Ми з Полею все ж таки *ламали голову*, як бути з дозорцями” (Таємність); „[Оповідач]...Але, прошу пана, хай пан собі тим *голову не сушать*, най пан сі добре роздивлять, що то за речі ” (Вривок зі споминів); „*Ліма...* Розуміється, ні один порядний чоловік не хоче приходити до нас. *Ольга*. Ну, один, Лімо, ходить. Можеш *не клопотати собі голову*.” (Пригвожені). Фразеологізми цього ряду підкреслюють, нав'язливість, обтяжливість певних думок, турбот персонажів, увиразнюють як психічний стан їх самих, так і враження, ставлення інших героїв творів; в) *зупинитися думкою* – глибоко замислитися [4: 314], *мати на думці* – думати про кого-, що-небудь// Задумувати, замишляти що-небудь [4: 472]: „*Степан Петрович...*, щоб *не зупинитися думкою* на анкеті, яка почала викликати в ньому з кожним етапом щось цілком непередбачене, хотів... походити по „посьолку”...” (Слово за тобою, Сталіне!). З-посеред інших ФО цього ряду, вони є найбільш нейтральними, зазначаючи сам процес міркувань. Експресія міститься у самому предметі постійних роздумів, не відволікає читача від останніх, наприклад: „[Горпина] Людина, може, того *й на думці не має*, а бога оскорбила...” (Чесність з собою); „Домаха ...видно, що *мала на думці* щось надзвичайно жорстоке, бо аж сама червоніла” (Босяк); „В гаманці у мене були тільки дрібні, останні я зашив у пояс штанів, *маючи на думці* зустрічі з подібними „земляками”...” (Босяк).

3. Швидко, раптово, несподівано подумати про щось: *думка пролетіла через мозок, думка промайнула (пробігла), пробігає клубок думок* – хто-небудь раптово, миттєво подумав про щось [4: 271], *ударило в мозок, сяйнула ідея* – хто-небудь раптово, миттєво подумав про щось [4: 271]: „– Хто йде? – гукнув я з якоюсь полегкістю у грудях, радіючи живому чоловікові. „А може це Статуя” – зараз же *пролетіла мені думка...*” (Боротьба); „*Степану Петровичу* стало моторошно. Йому *промайнула думка*, що, коли цей дикий чоловік помітить його підглядання, він у цьому стані здатний його вбити” (Слово за тобою, Сталіне!) „Я здригаюсь і чую, як в один мент *в голові мені пробігає клубок думок*. Серце стукає до болю...” (Боротьба); „[Сергій Петрович] ...мої колеги з задрістю дивились на мене за те, що саме *мені сяйнула* така чудесна *ідея* ” (Слово за тобою, Сталіне!); „Мене раптом немов *ударило в мозок*. Яка схожість із Наташею!” (Чудний епізод).

У вигляді опису власного стану фразеологізми семантичного ряду притаманні мовленню персонажів, але вже коли певна думка, рішення приходять внаслідок роздумів як висновок у ситуації загострення, емоційної напруги. Компоненти фразеологізмів пробігти, промайнути, ударити, сяйнути підкреслюють, увиразнюють загальну картину процесу.

4. ФО на позначення мисленнєвого процесу узагальнення. Порівняємо: *ввійти в дух, ввійти в душу* та загальновоживану *заглядати в душу* – намагатися зрозуміти почуття, думки кого-небудь [4: 303]: „*Зінько*. Підожди!... Ти просто не хочеш зрозуміти мене. Ти *ввійди в мою душу*...” (Великий Молох); „[Стовер]...Але щоб як слід ви могли справлятися зо своїми обов'язками, повинні бути зорієнтовані в самій справі, в цілях її, у засобах і так далі. Ви повинні *ввійти в дух* моїх намірів” (Нова заповідь) – заклик охопити, осягнути, зрозуміти

чийсь наміри, сподівання, плани. Або проаналізувати власні погляди й обрати лінію поведінки, визначити напрямок роздумів: „І з цього погляду, з деякої тупості й задубілості я розумію, що вона вже *прийшла „до одного знаменателя”*. Так називає Панас Павлович той процес, який звичайно відбувається в Шурі і в результаті якого виходять такі постанови, з яких її неможливо збити ніякими способами” (Записки Кирпатого Мефістофеля) (пор.: *звести до одного знаменника* – прирівнювати кого-, що-небудь одне до одного; уподібнювати [4: 326]); „[Савчук]...Водосвятський – чоловік не чесний, не ідейний, він *всі свої теорії підганяє до особистої, вузької вигоди*. Це його діло. Все до особистої вигоди зводиться...” (По-свій) (пор.: *підводити під одну графу* – уподібнювати [4: 632]).

Добір ФО залежить як від ситуації мовлення, так і від особи мовця, соціальної приналежності, рівня освіченості, кола спілкування та ін.

5. Втрата ясності мислення: *не вміщується в голову* – хто-небудь не може усвідомити, зрозуміти щось [4: 135], *думки плутаються* – хто-небудь втрачає ясність, чіткість мислення (від нервового збудження, напруження) [4: 273], *розум помутівся* – хто-небудь втрачає ясність думки, мислення [4: 760], *в голові каламутиться* – затьмарюється свідомість у кого-небудь [4: 904], *забити думку* – втратити на якийсь час здатність логічно мислити [4: 658], *загубити думку* – втратити на якийсь час здатність логічно мислити, говорити [4: 304]: „Справді чудодійна казка – вона робить магічне враження: старий Надель розкриває якомога ширше свої синенькі маленькі очі, бо *в голові* його вона *не вміщується...*” (Сонячна машина); „*Зінько...* Мені приємно, що мене дві люблять...І я обманюю обох...Лесю!.. Ах, у мене *думки плутаються!*...” (Великий Молох); „[Петро]...Я її ще вчора побачив. Собі не вірив, що то вона. Думав, що мені *в голові* від усього *каламутилося*” (Нова заповідь); „...і навіть штука-музика іде на послугу й утворює такі мельодії, які підіймають нерви й *забивають розумну думку*” (Боротьба) – втрата здатності розуміти, ясно мислити спричиняється нервовим напруженням, складними життєвими обставинами, про що свідчить сам персонаж, мова йде від першої особи. У близькому контексті можуть поєднуватися ФО з протилежним значенням (втрата – відновлення здатності логічно мислити): „[Люся] Тільки без ніжності!.. Можна й без „ти”... Мене це вколало і я *загубив був нитку думок*” (Дрібниця), „Я знов забув, що говорив і, перейшовши на правий бік, вже довше *ловив загублену нитку думок*” (Дрібниця). Втрата здатності логічно мислити, здійснювати розумові операції суттєво позначається на психічному стані персонажа (мовця), увиразнює емоційне навантаження таких одиниць.

Вербальні фразеологізми на позначення розумової діяльності, особливостей її здійснення у певних умовах широко представлені у художніх творах В. Винниченка. Переважно ФО даних семантичних рядів належать до фразеологізмів-фаворитів у мові творів різних жанрів письменника. Широке використання одиниць на позначення мисленневих процесів зумовлено і прагненням якнайповніше виразити емоційні реакції на них, розкрити складний внутрішній світ людини.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Науменко Л.О. Мова ранніх творів Володимира Винниченка: автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01. "Українська мова" – Київ, 2003.
2. Прадід Ю.Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень). – К., Сімферополь, 1997.– 252 с.
3. Русанівський В.М. Сила і краса (Особливості мови творів В.К. Винниченка)// Українська мова і література в школі. – 1992. – №2. – С. 41–46;
4. Фразеологічний словник української мови/ Уклад.: В.М. Білоноженко та ін. – К.: Наук. думка, 1999. – 984 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Устенко – здобувач кафедри української мови Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: фразеологія української мови, лінгвістика тексту.